

Menorca, llengua i territori: 1993-2018

Joan LÓPEZ CASASNOVAS

Membre de la Secció de Llengua i Literatura de l'IME i corresponent de la Secció Filològica de l'IEC

Un nou consens mundial assenyala que la cohesió social és part del creixement sostenible. Qui pot negar que el coneixement i l'ús de la llengua pròpia d'un país és un dels elements essencials per aconseguir la cohesió social desitjable?

De finals de segle passat fins ara, la situació de la llengua territorial pròpia de Menorca, el català, ha transitat per espais de llum i ombres. Ha incrementat el nombre de parlants, perquè hi ha hagut un creixement de la població, que ha passat dels 64.201 habitants (h.) el 1991 als 94.190 de 2017; però els percentatges de catalanoparlants no han deixat de minvar atès el flux migratori nouvingut de regions peninsulars espanyoles, de la UE i d'altres països extracomunitaris (tendència que ha rebut un petit decreixement aquests darrers anys).

Pel que fa al coneixement de la llengua i a la competència dels parlants, segons dades de 2010 a Menorca deien entendre el català el 89 %, saber parlar-lo un 68,50 %, saber llegir-lo un 72,69 % i escriure'l un 53,18 %. (La mitjana a les Balears era de 85 %, 63,41 %, 70,82 % i 47,98 %, respectivament).

Però açò ara ja no és exactament així (tot i que aquests percentatges són molt relatius) perquè aquests han augmentat, sí: 94,3 %, 80,2 %, 85,6 %, i 66,2 %, però només en llegir i escriure la societat menorquina està en el primer lloc.

Coneguts, doncs, els nivells de competència, val a dir que és més rellevant, però, per a conèixer la salut d'una llengua, mirar el grau d'ús que en fan els usuaris. També en aquest punt, dins la minva general experimentada en el conjunt de les Illes, s'observen a Menorca les dades més favorables a la llengua catalana pel que fa a:

- a. El català com a *llengua inicial*: 52 % enfront de la mitjana balear del 40,2 %.
- b. L'ús habitual del català: un 53,5 % (58 %)¹ enfront de la mitjana balear de 36,8 % (41,75 %).
- c. El català com a *llengua d'identificació*: 54 % vs. 40,5 %.
- d. La *llengua en la qual hom es dirigeix a desconeguts*, en què la cosa és: en català el 31,92 % i en castellà el 67,50 %. (Mitjana balear: 28,05 % i 71,01 %, respectivament).
- e. La *llengua considerada com a pròpia* de l'illa: català 51,54 %, castellà 28,34 %, català i castellà 6,24 %, una altra² 13,89 %. (Mitjana balear: 36,07 %, 45,89 %, 6,19 % i 11,86 %, respectivament).
- f. I d'altres, que fan referència a la *llengua considerada pròpia de les Illes*; la *llengua utilitzada en les proves d'accés a la universitat*; el *consum de mitjans de ràdio i televisió en català*, etc.

Adés i ara

Des de 2014 ençà, com ha evolucionat aquest estat de coses? És mal de dir amb seguretat per manca de dades fiables. Pensem que, en general, els índexs comparatius continuen sent favorables a la població menorquina pel que fa al coneixement del català, i fins i tot pot ser que hagin millorat en aspectes com els nivells de lectura i escriptura, però només en part. Les coses han canviat, i no precisament per anar a bones. S'observa un retrocés en els paràmetres d'ús de l'idioma. Atès el grau d'èxit assolit en l'ensenyament en català, els adversaris de la nostra llengua han maldat d'afeblir-la com a llengua pròpia dels pobles insulars en tots els àmbits de la nostra societat i, en particular, s'han acarnissat per bandejar-la com a prioritària i vehicular del sistema escolar. Ho han intentat, de bon començament, negant-ne el caràcter de llengua pròpia i augmentant la pressió bilingüitzadora com a fase prèvia a la seva entrada en decadència.

Aquesta actuació, i l'allau immigratòria que ha incidit sobre la població en uns moments en què la capacitat per integrar-la en català era més dèbil, són dos factors poderosos que s'han de tenir en compte.

Per a una anàlisi completa del moment sociolingüístic que vivim, som conscient que hauríem de detallar l'estat en què es troben àmbits com l'institucional, l'escolar, el sanitari, el dels mitjans de comunicació en ordre a la constitució d'un espai comunicacional català, l'editorial, el de les noves tecnologies i Internet, el del cinema, el teatre i els espectacles, el del món judicial, l'àmbit eclesiàstic, etc.

1 Entre parèntesis les dades de 2010.

2 A Menorca, a part de les denominacions locals *ciutadellenc* i *maonès*, o la denominació insular *menorquí*, se sol dir també *rallar en pla*.

La llengua, un element fonamental dels valors de Menorca com a reserva de biosfera

L'octubre de 1993 l'illa de Menorca fou declarada reserva de biosfera. Aquesta declaració va suposar el reconeixement d'una llarga tasca de defensa dels valors culturals, que relacionen la defensa del paisatge i d'una manera de viure-hi respectuosa amb els valors ambientals i que relliguen tradició i modernitat, continuïtat i canvi. Malgrat els discursos de lloances que aquests dies hem sentit, el fet de ser reserva de biosfera no ha servit, fins ara i amb algunes excepcions, per aplicar mesures o instruments d'actuació específics per superar la contraposició existent entre desenvolupament econòmic i conservació dels recursos naturals, i s'ha avançat molt poc en el model invers, aquell en el qual benestar i qualitat de vida no s'haurien d'acompanyar necessàriament de major pressió sobre els ecosistemes, els recursos i el patrimoni cultural. La pèrdua de patrimoni, que venia afavorida d'un temps enrere per la manca de política lingüística i cultural del govern de les Illes Balears podria tenir, si no s'hi posa remei des d'ara, a mitjan termini dimensions catastròfiques. Vull destacar particularment —i és només un exemple— la urgència de conservar els nostres topònims contra l'amença desnaturalitzadora.

El punt núm. 6 del Decàleg elaborat per l'OBSAM com a cloenda de les Jornades sobre Menorca com a Reserva de la Biosfera celebrades el desembre de 2013 instava a «Actuar no només en benefici d'allò que es conserva, sinó sobretot en benefici de les persones que ho conserven, com a principi general que permeti a l'RB ser el factor principal per frenar la pèrdua de l'autenticitat, de les senyes d'identitat i de la idiosincràsia de Menorca³. A llarg termini, açò només serà possible si es basa en el gaudi vivencial real de les persones, residents i turistes, com a garantia del suport a les estratègies de conservació».

En el marc d'una reserva de biosfera, la protecció i el foment de la llengua pròpia és un element fonamental d'identitat entre el poble, la seva petja històrica i la humanització del nostre paisatge. Si aprendre altres llengües és conèixer-ne la cultura, reconèixer la varietat dialectal (tenint molt clar que tots parlem un dialecte determinat, que és la manifestació de la mateixa llengua), també és conèixer-ne les variacions de la cultura, com per exemple els diferents plats de menjar tradicionals. Contra els qui diuen defensar a ultrança les *modalitats* per negar al català el registre estàndard i la consegüent normativa, s'ha de dir que l'arbre de la llengua té unes arrels comunes i un tronc únic que assegura la vitalitat de totes les seves branques i l'esponerosa manifestació de les seves fulles. Negar els elements comuns i unitaris de l'idioma és ofegar-ne la saba i condemnar-lo a morir escarrassit. Com expressa el símbol vegetal del poema de Joan Alcover, la Balanguera «sap que la soca més s'enfila com més endins pot arrelar».

Un procés normalitzador solament pot reeixir quan va associat, ni que sigui d'una manera imprecisa, a un altre procés més general que és sentit com a positiu per la població. *Ubi bene, ibi patria* («on s'està bé, allà és la pàtria»), adduïa Ciceró (*Tusculanes*, 5.37.108). Nosaltres no hauríem de fer cas omís d'aquest adagi; ens convé tenir present

3 El destacat en cursiva és meu (JLC).

que fou la Menorca acollidora i amb capacitat d'integració per mor del benestar dels anys seixanta la que va permetre que centenars d'immigrants peninsulars trobassin el treball i la dignitat que cercaven i a què tenien dret. Els fills d'aquells menorquins nouvinguts són catalanoparlants. El nombre de parlants del català va augmentar gràcies a ells. Avui, però, la situació és una altra. Avui, la crisi ha sacsejat durament les febles estructures econòmiques menorquines altre temps tan lloades pel seu equilibri intersectorial; avui l'economia menorquina depèn cada vegada més del monocultiu turístic i del sector de la construcció; avui la societat menorquina està cada vegada més *balearitzada*.

Accions

Crec que no ens cal inventar res, em limitaré a senyalar l'oportunitat (i la necessitat urgent!) que les nostres institucions assumeixin i implementin el Pla d'Actuacions en Matèria de Política Lingüística per al Quinquenni 2016-2021, que és un document aprovat per unanimitat pel Ple del Consell Social de la Llengua Catalana en la sessió del 7 de juliol de 2016.

En el document resultant es concreten un conjunt sistematitzat d'actuacions previstes en el Pla General de Normalització Lingüística, aprovat pel Consell Social en la sessió plenària de 2 d'abril de 2009. En alguns casos les actuacions s'han hagut d'actualitzar o de complementar. Es preveu un període ampli de temps —el quinquenni 2016-2021— perquè els agents corresponents puguin planificar, de forma flexible i a partir del criteri que considerin més adequat, l'execució de les actuacions.

El Pla d'Actuacions se centra en diverses situacions en què els ciutadans de les Illes Balears —independentment de quina sigui la seva llengua d'origen— actualment no poden emprar la llengua catalana, o bé només la poden emprar havent de suportar un cost improcedent i dissuasiu, de manera que no poden exercir amb normalitat el seu dret d'usar-la.

A partir de cada situació, el Pla d'Actuacions dissenya una intervenció per modificar-la. Aquest plantejament es basa en dos objectius: remoure tots els obstacles que podrien dissuadir els ciutadans de les Illes Balears d'emprar la llengua catalana i, eventualment, de transmetre-la als seus fills, i garantir que tots els ciutadans de les Illes Balears puguin gaudir de seguretat lingüística plena i que puguin realitzar qualsevol activitat social en llengua catalana, com a usuaris actius i passius.

El disseny de la intervenció es desplega a partir de cinc drets lingüístics dels ciutadans formulats de la manera següent:

- Dret d'accedir al coneixement de la llengua catalana.
- Dret d'emprar el català en l'àmbit del lleure.
- Dret d'emprar el català en l'àmbit educatiu, assistencial i sanitari.
- Dret d'emprar el català en les relacions comercials i en l'àmbit dels serveis.
- Dret d'emprar el català en l'àmbit comunicatiu.

En el document es proporciona una descripció genèrica de cada dret i se'n delimiten manifestacions concretes. Tot seguit es fa un diagnòstic, expressat en forma de problemes concrets, de les causes per les quals el català no es pot emprar amb normalitat en un àmbit determinat. Naturalment, hi ha més àmbits a considerar (l'administratiu, el judicial, internacional, etc.).

Només a tall de mostra del que s'hauria de fer. A més de la formació en llengua catalana a través del sistema educatiu ordinari, és evident la necessitat d'oferir possibilitats d'aprenentatge del català a la població que no està en edat escolar. De fet, la demanda de formació en aquest sector de la societat continua incrementant-se alhora que se'n diversifica l'oferta. Les raons deuen ser variades, però en podem destacar l'augment de població al·lòctona que necessita adquirir-ne uns coneixements bàsics que els facilitin un cert grau d'integració; l'existència de requisits lingüístics i la valoració com a mèrit de coneixements de llengua catalana per accedir a determinades àrees del món laboral, sobretot relacionades amb l'Administració pública; la valoració social en determinants entorns i des de l'àmbit institucional del fet que les persones al·lòctones aprenguin el català, i la major facilitat d'accedir a cursos gràcies a la diversa oferta que permet als aprenents trobar alternatives més adequades a les seves necessitats i expectatives. Així i tot, és determinant:

- Incrementar en la nostra societat la consciència del valor patrimonial extraordinari de la llengua catalana i la lleialtat lingüística, en el respecte a la seva diversitat de parles i de la unitat entorn de l'autoritat normativa científica.
- Assegurar la transmissió lingüística intergeneracional.
- Fer del català la llengua de socialització a Menorca i mecanisme de cohesió social.
- Evitar que el català sigui llengua B (minoritzada i subaltern) en una situació de diglòssia.
- Restaurar la qualitat lingüística deteriorada pel contacte impositiu, supremacista, d'altres llengües sobre la pròpia. (Una llengua deteriorada es pot restaurar; una llengua perduda, no).
- Creació d'un espai comunicacional sòlid en tots els territoris de llengua catalana, sense fronteres.
- Acabar amb l'obsessió, per part de diferents instàncies de poder políticoideològic amb els seus suports i altaveus mediàtics, d'atiar tot de prejudicis lingüístics en un conflicte permanent contra la llengua catalana, presentant qualsevol avenç en la recuperació dels seus drets democràtics com una agressió intolerable a la llengua dominant privilegiada. (Una llengua *conflictiva* és una llengua inútil, des d'un punt de vista pràctic).

A Menorca, certament, tenim encara un potencial cultural, natural i, per tant, econòmic gens menyspreable. Emperò el català continua sent, i cada vegada més, una llengua subordinada i, per tant, prescindible. Per als ciutadans europeus residents a l'illa, igual que per als magrebins, els romanesos, els senegalesos... i òbviament per als llatinoamericans, el castellà és la llengua útil, i per relacionar-se amb la població menorquina ho fan *rallant*...

en castellà. Cert que hi ha excepcions, però també val a dir que la mentalitat diglòssica fortament arrelada en la població autòctona no afavoreix l'aprenentatge del català, com a idioma territorial propi dels menorquins, entre els sectors immigrants, ans impedeix que aquest esdevengui llengua comuna, tal com seria desitjable en una societat normal.

La corrupció política, mal dels nostres dies, delata, en paral·lel, la corrupció de les consciències de molta gent, i és la mateixa corrupció que ens rosega la llengua. El català de Menorca, per temps lloat per la seva qualitat i puresa, avui s'ha homologat a la *neo-parla* orwelliana o al *catanyol*. Aquest camí no va almon ni enlloc, no té futur, o el seu futur és desaparèixer engolit per la llengua dominant majoritària. Entre les persones més sensibles als fets culturals creix la consciència de l'empobriment del nostre parlar. Dolor de llengua. Avui en dia no ens convé confiar gaire en la resiliència menorquina, segles enrere demostrada; més tost ens cal creure en la necessitat de l'esforç i la constància, identificant els enemics externs i interns (!) de la nostra llengua i contraposant-los els arguments racionals dels criteris científics. No es tracta, idò, tan sols d'una fe, perquè fa segles que se sap: la fe sense obres és eixorca.